

TESEV DEĞERLENDİRME NOTLARI

İklim Krizi ve Kentler: İklim Krizinin Faili, Mağduru ve “Bir” Çözüm Yolu Olarak Kentlerin Önemi

TESEV Değerlendirme Notları TESEV'in çalışma alanlarındaki konulara ilişkin farklı bakış açıları ve önerileri kamuoyuyla paylaşmayı hedeflemektedir.

Efe Baysal 350 Türkiye

Koç Üniversitesi Tarih Bölümü mezunu olan Efe Baysal, Macaristan - Central European University'de Milliyetçilik Çalışmaları üzerine yüksek lisansını tamamladı. 2008-2015 arasında Koç Üniversitesi'nde Türkiye Yakın Tarihi dersleri okutmanlığı yaptı. Bu süre zarfında kent hareketleri ve ekoloji mücadelelerinde yer aldı. Eylül 2015 - Temmuz 2016 arasında Yuva Derneği'nde “Termiksiz Gelecek” kampanyası koordinatörü olarak çalışan Baysal ayrıca 2017 yılı içinde Kadıköy Akademi'de kent ve iklim krizi bağlantılarını inceleyen “Bizi Bu Havalarda mı Mahvetti?” seminer yürütücülüğünü gerçekleştirdi. Akademik arka planına rağmen kendini aktivist olarak tanımlayan Baysal, 350 Türkiye'de Kampanyalar Sorumlusu olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Adını koyarak başlayalım, insanlık tarihinde eşine rastlamadığımız bir çağ yangını içindeyiz. 20. Yüzyıl'ın sonunda, “küresel ısınma”nın geleceğimizi nasıl tehdit edebileceği üzerine kurulan senaryoların gerçekleştiğine şahitlik ediyoruz, aşırı hava olayları, pek de doğal olmayan afetler yeni normalimiz haline geliyor. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşadığı göz önüne alındığında bu yeni normalin özellikle kentleri doğrudan tehdit ettiği söylenebilir. Bir yandan azmanlaştıkça daha da yaşanmaz hale gelen kentlerimiz, diğer yandan fosil yakıtlara bağımlılığımız ve bitmek bilmeyen tüketim aşkımızla gün geçtikçe daha fazla kördüğüm haline gelen iklim krizi. Sadece ekonomik büyümeyi fetişize eden sistemik mantığın yarattığı bu iki semptom, 20. Yüzyıl boyunca yeryüzünün narin dengesini tamamen sarstı. Dağ, taş, su, toprak demeden istisnasız her türlü ekolojik varlığın piyasa mekanizmalarına eklenerek metalaştırıldığı neoliberal çağla ise sarsıntının şiddeti bir hayli artmış durumda. Bugün araştırmalar, neoliberalizmin doruklarına ulaştığı son otuz beş senede tükettiğimiz enerji ve doğal kaynak miktarının, insanlık tarihinin 1980'lerin ortasına kadar tükettiği miktardan fazla olduğunu söylüyor¹. Unutmamak gerekiyor ki, tüketim mabetlerimiz kentlerimiz küresel ölçekte, doğal kaynak tüketiminin %75'inden, enerji kullanımının %60-%75'inden ve sera gazı salımlarının %70'inden sorumlu². Arazi kullanım pratiklerini dönüştüren, çeperlerini aşarak azmanlaşan, azmanlaştıkça yüksek enerjiye ihtiyaç duyan kentler, böylece iklim krizinin de faili konumuna geliyor.

Ancak kentler ve iklim krizi arasındaki etkileşimin tek taraflı olmadığı da unutulmamalı. Yüksek karbon salımına aç kentleşme pratiklerimizin ve tüketimi el üstünde tutan kentli olma halimizin doğal bir uzantısı durumunda olan iklim krizi, kent yaşamını doğrudan etkiliyor böylece kentlerde büyük bir mağduriyet yaratıyor. Sözelimi, asfalt, beton gibi ısıyı emen malzeme kullanımı ve yeşil alan azlığı sebebiyle kentsel ısı adası etkisi, sıcak hava dalgalarıyla birleşince ölümcül sonuçlar ortaya çıkarıyor. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli özel raporunda 1,5 C°'lik bir ısı artışının, özellikle Küresel Güney'de bulunan kentleri ciddi şekilde etkileyeceği, 2050 yılına geldiğimizde sıcak hava dalgalarından doğrudan etkilenenlerin sayısının 350 milyonu bulacağı öngörülmekte³. Ayrıca dünyadaki 20 en büyük kentin 13'ünün deniz kenarında olduğu hesaba katıldığında yükselen deniz seviyelerinin de ciddi bir tehdit oluşturduğu aşikar. Yapılan bir araştırmaya göre de şayet gidişat böyle devam ederse sadece suların yükselmesinden dolayı 2030'a geldiğimizde İstanbul ve İzmir'de yılda 330 milyon dolar civarında, 2100 yılında ise toplam 15 milyar dolar civarında ekonomik hasar çıkması söz konusu⁴.

İşin akçeli tarafı bir yana, krizin tüm kentlilere eşit dağılmadığını, krizin şiddeti arttıkça eşitsizliklerin de derinleşeceğini vurgulamakta yarar var. Küresel Kuzey'den, ABD'den iki örnek durumun vahametini gözler önüne seriyor. 2005 yılında ABD'yi vuran ve 1200'ün üstünde kişinin ölümüyle sonuçlanan Katrina Kasırgası, etkisini özellikle sosyo-ekonomik olarak kırılgan durumda olan siyahi topluluklar üstünde gösterdi. Bunun yanında kasırgadan doğrudan 155 bin engelli etkilendi. Bir araştırmaya göre de New Orleans'tan Houston'a kasırga sebebiyle gerçekleştirilen tahliyelerin %60'ını bakıma muhtaç durumda olanlar oluşturuyordu.

Güncel bir örnek ise Kaliforniya'dan: Son senelerde iklim krizi etkileri derinleştikçe Kaliforniya'daki kontrol edilemeyen yangınların şiddeti ve sıklığı artmış durumda. Krize karşı zenginlerin çözümü ise özel itfaiye birliklerini kiralamak. Parayı verenlerin mülklerini korumakla yükümlü özel itfaiyeciler, sorumluluk alanları dışında kalan yangınlarla ilgilenmiyorlar⁵.

ABD'den sadece bu iki örnek bile hepimizin pek de aynı gemide olmadığımızı göstermesi bakımından önemli. Kırılgan durumda olan toplulukları iklim kriziyle birlikte daha da zor günler bekliyor zira kriz, sisteme içkin durumda olan adaletsizlikleri pekiştiriyor.

Peki iklim kriziyle kentler arasındaki fail - mağdur ilişkisinin ötesine geçecek bir ilişki kurulabilir mi? Kentler, içinden geçmekte olduğumuz krizin çözümü olabilir mi? Bu yazının amacı bir yandan bu soruların yanıtlarını verirken diğer yandan yerel yönetimlerin konu özelinde üzerlerine düşen sorumluluklarını hatırlatmak. Aşağıda da değinilecek ancak altını çizmekte yarar var, iklim krizine karşı oluşturulacak iklim eylem planlarının bütünlükçü şekilde yerel yönetim politikalarının merkezine yerleştirilmesi ve yerel yönetimlerin dezavantajlı grupları da kapsayacak şekilde tüm kentlilerle birlikte politika üretmesi; iklim krizi çağında adil eşitlikçi yeni bir kent tahayyülünü de kurmak için azami önem teşkil ediyor.

Kentlerin İklim Krizine Karşı Mücadelede Sınırları

Kentler, iklim kriziyle fail - mağdur ilişkisinin ötesine geçecek şekilde, krizle mücadelede fırsat alanlarından biri olabilir. Ancak buradaki “biri” kelimesinin altının kalın çizgilerle tekrar tekrar çizilmesi koşuluyla. Zira BM Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin 1,5 C° özel raporunda da belirtildiği gibi, şayet iklim krizini 1,5 C° sınırında tutarak karşı karşıya kaldığımız riski ciddi şekilde azaltmak istiyorsak 2030'a kadar sera gazı salımlarımızı yarı yarıya indirmemiz, 2050 yılına kadar da toplam enerjinin %49 ila %67'lik bir kısmını yenilenebilir enerji kaynaklarından elde etmemiz gerekiyor⁶. Bu; kömür, petrol, kaya gazı, doğalgaz dahil olmak üzere yeni fosil yakıt projelerine kesinlikle yol verilmemesi ve mevcut olanların kademeli şekilde devreden çıkarılması anlamına geliyor. Kısaca, şayet yaşanabilir bir gelecek istiyorsak gerek üretim gerek tüketim kademelerinde enerjiyle olan ilişkimizi radikal bir şekilde dönüştürmek zorundayız.

Yerel Yönetimler ve İklim Eylem Planı

Ulusal ve küresel ölçekte ciddi bir politika değişimini gerektiren böyle bir sorumluluğu (bir an için fosil yakıt bağımlılığımızdan kaynaklanan savaşların olmadığı bir dünyayı hayal etmek bile insanın içini ferahlatıyor) tek başına kent yönetimlerinin sırtına yüklemek çok da gerçekçi değil.

Bir diğer önemli sınırı merkezin yerel üzerindeki ezici gücü oluşturuyor. Özellikle Türkiye gibi merkezdeki gücün yerel yönetim politikalarına doğrudan müdahale edebildiği ülkelerde, belediyelerin yetki alanları da daralıyor. Bu da, aşağıda bahsedileceği gibi iklim krizine karşı bütünlükçü politika geliştirmesi gereken yerel yönetimlerin önündeki en büyük engellerden biri olarak karşımıza çıkıyor.

Yeni Bir Kent Tahhayülünde İklim Kriziyle Mücadelenin Yeri

Öte yandan nasıl bir gelecekte yaşamak istediğimiz, nasıl kentler meydana getireceğimizle de yakından alakalı. Ünlü kent kuramcısı Robert Park da “Kent insanın içinde yaşadığı dünyayı yeniden yapma, gönlünün çektiği biçime daha fazla getirme yönündeki en başarılı girişimdir.” der ve ekler : “Fakat kent insanın yarattığı dünyaysa eğer, bundan dolayı içinde yaşamaya mahkûm edildiği dünyadır da. Dolayısıyla, insan kenti yaparken, dolaylı olarak ve yaptığı işin doğasını açıkça anlıyor olmaksızın, kendini yeniden yapmıştır”⁷. Kentlerin çeperlerini aşarak dört bir yana yayıldığı, doğal kaynakların, kırsal alanların azmanlaşan kentleri beslemek için sömürgeleştirildiği günümüzde kentli olma halimizi iklim krizi gerçeğini göz önünde tutarak tekrar gözden geçirmemiz zaruri. Bu zaruriyet, sadece kentlilere hizmet üretmekle sorumlu yerel yönetimler veya kent planlamasından sorumlu meslek odaları için değil, kamusal alanlar, müşterekler için kent hakkı mücadelesi veren örgütlenmeleri ve doğrudan kentlileri de kapsıyor. Zira adil, eşitlikçi bir dünyanın temellerini atmak istiyorsak bugün iklim kriziyle mücadeleye proaktif şekilde katılan yeni bir kent anlayışına hiç olmadığı kadar ihtiyacımız var.

Bu çerçeve içinde yerel yönetimlerin iklim eylem planı, yukarıda bahsedilen üç odak grubu da bir araya getirme potansiyeli olan bir araç olarak önem arz ediyor. Yerel yönetimlerin iklim kriziyle mücadelede gerçekleştirecekleri politikaların taahhüt metni olan iklim eylem planı, “bir yerel yönetimin iklim değişikliğini hızlı ve adil bir şekilde durdurmaya, aynı zamanda da iklim değişikliğinin etkilerinin sonuçlarına uyum göstermeye yönelik atacağı adımların yol haritasıdır.”⁸ Bir kentin sera gazı salım envanteri referans alınarak oluşturulan iklim eylem planları, o kentin coğrafi, sosyal, ekonomik ve siyasi özne koşullarına dikkat edilerek iki ana hedef doğrultusunda oluşturulur:

- 1) Azaltım (mitigasyon): İklim krizine sebep olan sera gazlarının azaltılmasını hedef alır. Karbon yutaklarının korunması / artırılması ve fosil yakıt tüketimini azaltmaya yönelik yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması, enerji verimliliği gibi başlıklar azaltım politikalarına örnektir.
- 2) Uyum (adaptasyon): İklim krizinin mevcut olumsuz etkilerini azaltmayı hedef alır. Kentte uygulanan uyum politikaları, kentlileri iklim krizinden korumaya yönelik atılacak adımları kapsar. Kent altyapısının afetlere karşı dirençli hale getirilmesi veya kent üzerindeki ısı adası etkisini azaltan, kentlileri sıcak hava dalgalarından koruyan kent içi yeşil alanların artırılması örnek olarak verilebilir.

Bu iki başlıkta atılacak adımların bir yerelin mevcut durum analizi ile etki ve kırılganlık analizine göre oluşturulması ve birbirlerini tamamlayacak şekilde hayata geçirilmesi gerekiyor.

İklim Eylem Planları Bütünlükçü Şekilde Kurgulanmalı

İklim eylem planları, enerji kullanımında dönüşüm, yapı sektöründe enerji verimliliği ve iklim dostu bina anlayışı, ulaşımda elektrifikasyon, yeşil alanların artırılması, atık yönetimi, kentsel planlama ve kentlilerin davranış biçimlerini değiştirme olmak üzere birçok farklı konu başlığına odaklanabilirler. Burada altı çizilmesi gereken nokta, tüm bu başlıkların birbirleriyle ilintili bir şekilde bütünlükçü bir vizyon çerçevesinde ele alınması gerektiği. Dolayısıyla Türkiye’deki örneklerde sık sık karşılaştığımız husus olan iklim eylem planlarının belediyelerde çevre müdürlüklerine havale edilmesi, bu planların sınırlı bir ölçekte kalmasına da sebep oluyor. Oysa esaslı bir iklim eylem planı; planlamadan, hizmet birimine, park bahçeden imar müdürlüğüne, fen işlerine, kısacası belediyenin en tepesinden en alt birimine kadar bütünlükçü bir kapasite dönüşümünü de gerektiriyor. İzmir Büyükşehir Belediyesi’nin henüz bir iklim eylem planı olmamasına rağmen iklim değişikliğiyle mücadelede birimler arası koordinasyon işlevi görmesi beklenen İklim Değişikliği Daire Başkanlığı’nı kurması bu yönde atılan somut bir adım olarak gösterilebilir.

İklim Eylem Planları İklim Adaletini Merkezine Almalı

İklim değişikliğiyle mücadelede somut politikalara odaklanan iklim eylem planları, görülebileceği gibi teknik birçok konuyu kapsıyor. Öte yandan yukarıda da değinildiği gibi adil, eşitlikçi kentler için iklim krizine karşı kentte verilen mücadele, yeni bir kent tahayyülünü de beraberinde getirmeli. Bu bakımdan iklim eylem planlarının hazırlanması ve denetlenmesi teknokratik bir şekilde sadece yerel yönetimlere bırakılmayacak kadar ciddi bir konu. Gerek iklim eylem planlarının oluşturulmasında gerek denetlenmesinde sivil toplumu içine alan mekanizmaların kurulması ana hedeflerden biri olmalı. Bu hedef, dostlar alışverişte görsün niteliğindeki farkındalık çalışmalarının ötesine geçerek iklim adaletini gerçek anlamda tesis etmek için katılımı ön planda tutacak şekilde oluşturulmalı.

Dünyada birçok kent de iklim eylem planlarını hayata geçirirken katılımçılık ve iklim adaleti ilkelerini merkeze alıyor. Kent nüfusunun %10’unun “enerji yoksulu” olduğu, sıklığı ve etkisi son senelerde giderek artan sıcak hava dalgalarının özellikle yaşlı, çocuk ve kadın nüfusu ciddi şekilde etkilediği Barcelona’nın eylem planı bu konuda iyi örnek olarak verilebilir. 2005 yılı referans değerlerine göre sera gazı salımlarını 2030’da %45 azaltmayı, 2050’de de sınırlamayı hedefleyen Barcelona yerel yönetimi, iklim eylem planını oluştururken iklim adaletini planının merkezine aldı. Böylece hedef olarak bir yandan iklim kriziyle mücadele ederken, diğer yandan kent içi eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve dezavantajlı grupların güçlendirilmesi yoluyla sosyal adaleti sağlamayı belirledi. Bu bakımdan Barcelona yerel yönetiminin iklim eylem planını hazırlarken iklim krizini sadece teknik bir çevre meselesi olarak değil, bir sosyal adalet sorunu olarak ele aldığı söylenebilir. Bu hedef doğrultusunda belediye, iklim eylem planının hazırlık sürecinde başta Barcelona Yurttaş Sürdürülebilirlik Konseyi olmak üzere sivil toplumla koordineli çalışarak kentte uygulanacak politikaları belirledi⁹.

Türkiye’nin siyaset gündeminde iklim adaleti kendine hak ettiği yeri bulamasa da, iklim eylem planı hazırlanış süreçlerinde katılımçılığa iyi örnek teşkil eden Kadıköy Belediyesi’nin planından bahsedilebilir. 2018 yılı içinde iklim eylem planını tamamlayan Kadıköy Belediyesi, planın hazırlanma sürecinde açık çağrıyla bir yurttaş örgütlenmesi olan Kadıköy İklim Elçileri’nin oluşturulma sürecine ön ayak oldu. İklim kriziyle mücadele kapsamında projelerin hazırlanmasına katkı verme, belediye ile Kadıköylüler arasında köprü vazifesi görme, süreci denetleme ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirme gibi görevler üstlenen Kadıköy İklim Elçileri, Kadıköy Kent Konseyi’ne bağlı olarak çalışmalarına devam ediyor.

Sonuç Yerine

Yukarıda da belirtildiği gibi, iklim kriziyle mücadelede ana hedef fosil yakıtların yerin altında bırakılması ve enerjide topyekûn dönüşüm olmalı. Oysa Türkiye, halihazırdaki kömürlü termik santrallerle dünyada en fazla kömürlü santrali olan 13. ülke konumunda. Çin ve Hindistan ardından en fazla termik santral projesi de yine Türkiye’de. Paris İklim Anlaşması’nı henüz TBMM’den geçirmeyen, geçirse dahi iklim kriziyle mücadelede gayet yetersiz bir Ulusal Katkı Niyet Beyanı bulunan Türkiye’nin bir an önce kapsamlı ve günümüz gerçeklerine uygun bir iklim politikası geliştirmesi şart. Zira unutmamak gerekiyor ki, Akdeniz Havzası’nda yer alan Türkiye, iklim krizinin etkilerini şimdiden hissediyor durumda. Bir yanda ani hava olaylarının şiddetlenmesi ve sıklığının artması kentlerde pek de doğal olmayan afetlerin yaşanmasına yol verirken, diğer yanda iklim krizi derinleştikçe önümüzdeki yirmi yıl içinde Türkiye’nin su fakiri ülkeler arasına katılması söz konusu. Bu durum hali hazırda sürdürülemez durumda olan kentlerimiz için çanların çalmakta olduğunu da gösteriyor.

Hızlı bir şekilde Mad Max vari bir distopyaya doğru sürüklenirken, gidişatı değiştirmek için kendi yerellerimizden de iklim krizine karşı mücadele talebinin sesini yükseltmemiz gerekiyor. Yerel yönetimlerin tüm sınırlarına rağmen kentlerimizi ve kentli pratiklerimizi dönüştürecek çözüm yollarını bulmamız, somut adımları atmamız ve iyi örnekleri çoğaltmamız şart. Bu bağlamda, iklim adaletini merkezine alan, kentlilerin katılımını ön planda tutan, bütünlükçü iklim eylem planlarını talep etmek ve planların oluşturulma aşamasına doğrudan katılmak bir başlangıç adımı pekâlâ olabilir. Unutmamak gerekiyor ki bugün dünyanın dört bir yanında iklim krizinde en az payı olan ve gidişatı değiştirmesek krizin en şiddetlisini doğrudan deneyimlemek zorunda kalacak kesimlerin; çocukların ve gençlerin “evimiz yanıyor” haykırışına şahitlik ediyoruz. Karşımızda “geleceğimizi çaldınız” diyerek hakikati yüzümüze vuran yeni bir nesil varken, hem ulusal hem yerel politikaları değiştirmek için mücadele etmek, bugün sorumluluğun ötesinde ahlaki bir görev olmalı.

¹Bill Mckibben, Falter, s. 13 New York, 2019.

²Gary Gardner, “Bir Bakışta Dünyanın Kentleri”, xxxiv, Dünyanın Durumu 2016,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016

³Ender Peker, Cem İskender Aydın, “Değişen İklimde Kentler: Yerel Yönetimler İçin Azaltım ve Uyum Politikaları”, İPM - Mercator Politika Notu, Eylül 2019 <https://www.researchgate.net/publication/336101166_DEGISEN_IKLIMDE_KENTLER_YEREL_YONETIMLER_ICIN_AZALTIM_VE_UYUM_POLITIKALARI_IPM-MERCATOR_POLITIKA_NOTU>

⁴Deniz Aytakin, “İklim değişikliğinin faturası: İstanbul ve İzmir dahil 19 mega kıyı kenti ciddi hasar görecek”, Yeşilist, 15 Mart 2017 <<https://www.yesilist.com/iklim-degisikliginin-faturasi-istanbul-ve-izmir-dahil-19-mega-kiyi-kenti-ciddi-hasar-gorecek/>>

⁵Marszal, Andrew, “Not on my list’: private California firms fight fires, raise concerns”, Yahoo News, 1 Kasım 2019 <<https://news.yahoo.com/amphtml/not-list-private-california-firms-fight-fires-raise-055332946.html>>

⁶Halkın 1,5 C° Dosyası, 350.org, s.6, Ekim 2018 <<http://world.350.org/turkiye/files/2018/10/Halkın-1.5°C-Dosyası-LQ.pdf>>

⁷Robert Park, On Social Control and Collective Behavior, Chicago, 1967, s.3

⁸Baran Alp Uncu, İklim İçin Kentler: Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı, 2019, s.54 <https://world.350.org/iklimicinkentler/files/2019/05/350_booklet_2.pdf>

⁹ibid, s. 66 - 67

Atf Önerisi: Efe Baysal, 2019, İklim Krizi ve Kentler:İklim Krizinin Faili, Mağduru ve “Bir” Çözüm Yolu Olarak Kentlerin Önemi, TESEV Değerlendirme Notları, <https://www.tesev.org.tr/tr/research/iklim-krizi-ve-kentler-iklim-krizinin-faili-magduru-ve-bir-cozum-yolu-olarak-kentlerin-onemi/>

Copyright @Kasım 2019 Tüm hakları saklıdır. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan bu yayının hiçbir kısmı elektronik ya da mekanik yollarla (fotokopi, kayıtların ya da bilgilerin arşivlenmesi, vs.) çoğaltılamaz. Bu yayında belirtilen görüşlerin tümü yazarlara aittir ve TESEV'in kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.

TESEV bu projeye katkılarından ötürü Friedrich Ebert Stiftung Derneği'ne teşekkür eder.